

WPROWADZENIE

Od wielu już lat wśród socjologów toczy się dyskusja związana z rozumieniem dzieciństwa i młodości jako zmiennej warunkującej szczególnie ogłód świata i funkcjonowania w nim, a także wpływającej na obszary wyłączenia i uprzywilejowania. Coraz wyraźniej też zarówno decydenci, jak i zwykli obywatele uświadamiają sobie, jak istotne dla rozwoju społeczeństw są kwestie dotyczące zapobiegania zaniedbaniom i przemocy wobec dzieci i młodzieży, wyrównywania szans najmłodszych oraz promowania dobrostanu i wysokiej jakości ich życia. Problemy dzieci i młodzieży stają się przedmiotem nie tylko rozważań teoretycznych i projektów badawczych, ale także praktycznych działań podejmowanych przez twórców i bezpośrednich realizatorów polityk społecznych. Wiodące dokumenty programowe Unii Europejskiej, w tym zarówno strategia „Europa 2020”, jak i różnego rodzaju dokumenty i raporty tworzone w wielu krajach członkowskich, zawierają hasła, cele i rekomendacje dotyczące *well-being of children* w obszarach, takich jak: przeciwdziałanie biedzie i wykluczeniu, bezpieczeństwo, zdrowie, edukacja. W niektórych państwach europejskich realizowane są krajowe programy ochrony interesów najmłodszych; przykłady chociażby Wielkiej Brytanii czy Skandynawii udowadniają, że programy takie przyczyniają się do ograniczenia skali najpoważniejszych zaniedbań i wpływają na wyrównywanie szans życiowych dzieci i młodzieży. Jednakże, mimo podejmowanych działań, wielu najmłodszych funkcjonuje w strefie ryzyka. Niektóre kraje UE odnotowały w ostatnich latach niepokojący wzrost udziału dzieci zagrożonych biedą i wykluczeniem społecznym i ciągle jeszcze, nawet w najbogatszych krajach, spotkać można dzieci i młodzież doświadczające skrajnego ubóstwa. Jednocześnie zarówno wobec badaczy „wykluczonego dzieciństwa”, jak i profesjonalistów zatrudnionych w instytucjach i organizacjach pomocowych formułowane są oskarżenia o tworzenie zbyt wyostrego obrazu rzeczywistości.

W kontekście zasygnalizowanej powyżej problematyki proponujemy przybliżenie poglądów na temat już rozpoznanych, jak również wyłaniających się obszarów analiz związanych z różnymi wymiarami partycypacji i wykluczeń dzieci i młodzieży. Pojawianie się nowych przestrzeni uczestnictwa i marginalizacji wiąże się m.in. ze zmieniającymi się ideologicznymi i legislacyjnymi uwarunkowaniami

determinującymi ogłód dzieciństwa. Zmiany te charakteryzują się dużą dynamiką, stając się przy tym drażliwym społecznie i publicznie dyskutowanym tematem. W polu zainteresowań autorów tekstów zamieszczonych w niniejszym zeszycie, w sposób szczególnie zaznacza się szeroko rozumiany problem partycypacji społecznej nieletnich jako wyzwania dla idei społecznego organizowania się, w tym tworzenia warunków dla świadomego i odpowiedzialnego uczestniczenia młodzieży w życiu społecznym. Co jednak – i z jakich powodów – może ograniczać społeczną partycypację młodych ludzi? Czy i w jakim zakresie dają się obserwować procesy automarginalizacji nieletnich? Jakie konsekwencje niosą ze sobą te zjawiska w wymiarach makro-, mezo- i mikrospołecznym? Autorzy, wskazując na przyczyny powstawania barier utrudniających uczestnictwo dzieci i młodzieży w różnych sferach życia, odnieśli się do postawionych w powyższych pytaniach kwestii.

Zróznicowane teksty, które na zaproszenie redaktorek¹ tomu nadesłali badacze z różnych ośrodków akademickich, łączy wiele wspólnych cech. Przede wszystkim łączy je wątek społecznej partycypacji, która w artykułach Marty Smagacz-Poziemskiej, Blanki Serafin-Juszczak i Mariusza Zwarycza została opisana przez pryzmat własnej aktywności młodych ludzi, świadomości i podmiotowości, oczekiwań i obaw, jakie z tą aktywnością mogą się wiązać. Po drugie, kwestia włączenia w takich kontekstach, jak życie społeczności lokalnej, szkoła, dom, rodzina ujęta została z punktu widzenia dorosłych, tworzących mentalne, kulturowe, społeczne czy też prawne bariery blokujące szanse na korzystanie z pełni praw (także obywatelskich) młodych osób – zwracają na to uwagę m.in. Maja Brzozowska-Brywczyńska, Marta Zahorska, Katarzyna Ornacka, a także Bernadette Jonda w swoim artykule o bardziej publicystycznym charakterze. Po trzecie, szczególnie w artykułach Magdaleny Pokrzywy i Marcina Sińczucha, wyeksponowano – zasygnalizowane także w innych tekstach – okoliczności i sytuacje składające się na warunki życia młodych ludzi ograniczające ich możliwości uczestnictwa w tych sferach życia, do których dostęp uważany jest za kluczowy – edukacji, kulturze, pracy itd. Po czwarte, w tekstach wskazano na możliwe rozwiązania instytucjonalne, które przyczynić się mogą do zwiększenia zakresu uczestnictwa dzieci i młodzieży w istotnych sferach życia społecznego. Kwestię tę w odniesieniu do systemu edukacji najobszerniej omówiła w swoim tekście Małgorzata Potoczna. Należy jednocześnie podkreślić wielowątkowość spraw poruszanych w poszczególnych tekstach, przez co wymykają się one próbom zamknięcia ich w jakimś wąsko zdefiniowanym temacie, natomiast przenikają się

¹ Agnieszka Golczyńska-Grondas i Marcjanna Nózka pracują w ośrodkach socjologicznych, którym szczególnie bliska jest tematyka problemów społecznych, zwłaszcza związanych z biedą i wykluczeniem społecznym. Istotny element badań prowadzonych w Instytutach Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Łódzkiego stanowią szeroko rozumiane kwestie marginalizacji i partycypacji społecznej.

i składają na złożony obszar problemowy, za którym kryje się kwestia partycypacji dzieci i młodzieży i czynników umożliwiających lub blokujących ten proces. W pierwszej części tomu znalazły się także artykuły, w których podjęto dyskusję skoncentrowaną wokół problemów rodzicielstwa młodych ludzi, co szczegółowo omawia w swoim artykule Paulina Bunio-Mroczek, czy też szerzej rozumianych kwestii intymności i seksualności, a więc tematów pozostających w sferze tabu, nie zawsze oczywistych, a nawet drażliwych, w tle których lokuje się prawo do wolności, szacunku, bezpieczeństwa, a w praktyce mogących wywoływać dysonans, poczucie krzywdy lub wręcz tragedię – dyskusję na ten temat podejmują Ewa Banaszak i Robert Florkowski. W artykułach drugiej części opracowania znalazły się wyniki lokalnych i regionalnych badań poświęconych identyfikacji przyczyn, obszarów i konsekwencji wykluczenia młodych ludzi. Autorzy tych tekstów zastanawiają się także nad kwestią potencjalnych rozwiązań, które mogłyby stanowić odpowiedź na skalę i przejawy tego zjawiska, jakim jest ograniczony dostęp dzieci i młodzieży do uznanych społecznie dóbr i usług.

Wykluczenie młodzieży i dzieci nie jest związane jedynie z biedą i ograniczonym dostępem do zasobów. Wielu najmłodszych członków społeczeństwa, także tych funkcjonujących w wyższych jego warstwach, ponosi negatywne konsekwencje rozwoju cywilizacyjnego. W każdym kraju są dzieci i nastolatki, które bez względu na swoje pochodzenie społeczne doświadczają nasilonych problemów – nie potrafią nawiązać satysfakcjonujących relacji z rówieśnikami i dorosłymi, doświadczają różnych form przemocy, sięgają po środki psychoaktywne, czują się bezradne. Dzieci takie często dotkliwie odczuwają swoje osamotnienie i odmiennność. Bez względu na rodzaj trudności, jakich dzieci doświadczają, oczywiste jest, że ich konsekwencje znajdą swoje odbicie w ich dorosłym życiu i skutkując dysfunkcją w różnych sferach życia staną się odczuwalne także dla całego społeczeństwa. Choć pojawiły się nowe programy i formy zapobiegania zaniedbaniom dzieci i młodzieży, to rodzice i profesjonaliści wciąż konfrontują się z poczuciem bezradności wobec trudności, jakich doświadczają najmłodsi. Konieczne są więc nieustanne poszukiwania rozwiązań – ich preludium stanowi wnikliwa i nie zawsze łatwa dyskusja wokół spraw dotyczących młodych ludzi, w której głos tych ostatnich powoli staje się coraz bardziej słyszalny. Mamy nadzieję, że zbiór zamieszczonych w tym tomie artykułów będzie kolejnym, z pewnością nie ostatnim, przyczynkiem do tej dyskusji.

Agnieszka Golczyńska-Grondas, Marcjanna Nózka